

SUN'IY INTELLEKT SUDYA O'RNINI BOSA OLADIMI? HUQUQIY TAHLIL.

Saidabdullayev Orzubek Sobir o'g'li

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti
Yurisprudensiya mutaxassislik bakalavriat 3-bosqich talabasi
saidabdullayevorzubek038@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.21836676>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 27-iyul 2026 yil
Ma'qullandi: 29-iyul 2026 yil
Nashr qilindi: 31-iyul 2026 yil

KEY WORDS

sun'iy intellekt, sud tizimi, sudya, odil sudlov, raqamlashtirish, huquqiy tartibga solish, algoritim, elektron odil sudlov.

ABSTRACT

Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining sud-huquq tizimida qo'llanilish imkoniyatlari, ularning afzalliklari va mavjud huquqiy muammolari tahlil qilinadi. Xalqaro tajriba asosida sun'iy intellektning sud faoliyatidagi o'rni, inson omili bilan bog'liq masalalar hamda odil sudlov tamoyillariga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, O'zbekiston sud tizimida sun'iy intellektidan foydalanish istiqbollari va bu boradagi huquqiy takomillashtirish yo'nalishlari bo'yicha ilmiy xulosalar ilgari suriladi.

So'nggi yillarda sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyat hayotining deyarli barcha sohalariga, jumladan, huquq va sud tizimiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi natijasida sud ishlarini yuritish jarayonlarini avtomatlashtirish, hujjatlarni tezkor tahlil qilish, sud amaliyotini umumlashtirish hamda qaror loyihalarini tayyorlashda sun'iy intellektidan foydalanish imkoniyatlari tobora ortib bormoqda. Ayrim davlatlarda mazkur texnologiyalar sud faoliyatining ayrim bosqichlarida muvaffaqiyatli qo'llanilayotgan bo'lsa-da, sun'iy intellekt inson sudyani to'liq almashtira oladimi, degan savol ilmiy va amaliy doiralarda qizg'in bahs-munozaralarga sabab bo'lmoqda.

Sud qarorlari nafaqat qonun normalarini qo'llashni, balki ishning o'ziga xos holatlarini, insoniy qadriyatlarni, adolat, vijdon va axloqiy mezonlarni ham chuqur baholashni talab qiladi. Shu bois sun'iy intellektning sud tizimidagi o'rni faqat texnologik imkoniyatlar bilan emas, balki huquqiy, axloqiy va ijtimoiy omillar bilan ham belgilanadi. Bugungi kunda O'zbekistonda ham sud-huquq tizimini raqamlashtirish, elektron sudlovni rivojlantirish hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bunday sharoitda sun'iy intellektni sud faoliyatiga tatbiq etish imkoniyatlarini ilmiy-huquqiy jihatdan tahlil qilish, uning afzalliklari va xavflarini baholash, shuningdek, amaldagi qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolaning maqsadi sun'iy intellektning sud tizimidagi o'rni va imkoniyatlarini huquqiy jihatdan tahlil qilish, xorijiy tajribani o'rganish hamda O'zbekiston sharoitida undan foydalanish istiqbollari yuzasidan ilmiy xulosalar va takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

Sun'iy intellektning sud tizimida qo'llanilishi: xalqaro tajriba. Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining rivojlanishi sud-huquq tizimini takomillashtirishda yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirdi. Bugungi kunda dunyoning ko'plab davlatlarida sud ishlarini ko'rib chiqish

jarayonini tezlashtirish, sud amaliyotini tahlil qilish, ishlarni toifalarga ajratish hamda sudyalarga yordam berish maqsadida sun'iy intellekt elementlaridan foydalanilmoqda. Biroq hozirgi bosqichda aksariyat davlatlarda SI mustaqil ravishda sud qarori qabul qiluvchi emas, balki sudyaning yordamchi vositasi sifatida qo'llanilmoqda.

Xitoy sun'iy intellektni sud tizimiga keng joriy etayotgan davlatlardan biri hisoblanadi. Ushbu mamlakatda "aqli sudlar" (Smart Courts) konsepsiyasi asosida elektron hujjatlar almashinuvi, da'vo arizalarini avtomatik qabul qilish, sud hujjatlarini tahlil qilish va sud majlislarini masofadan turib o'tkazish imkoniyatlari yo'lga qo'yilgan. Ayrim sudlarda sun'iy intellekt sud amaliyotini tahlil qilib, o'xshash ishlar bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqadi. Natijada ishlarni ko'rib chiqish muddati qisqarib, sud organlari faoliyati samaradorligi oshgan.

Amerika Qo'shma Shtatlarida esa sun'iy intellekt ayrim jinoyat ishlari bo'yicha xavfni baholash dasturlari orqali qo'llaniladi. Bunday tizimlar sudyaga gumon qilinuvchi yoki sudlanuvchining takroran jinoyat sodir etish ehtimolini baholashda yordam beradi. Shu bilan birga, ushbu dasturlar algoritmik tarafkashlik (algorithmic bias) yuzaga kelishi mumkinligi sababli mutaxassislar tomonidan tanqid qilinmoqda. Chunki noto'g'ri yoki biryoqlama ma'lumotlar asosida ishlaydigan algoritmlar adolat tamoyiliga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Estoniya davlatida esa kichik miqdordagi fuqarolik nizolarini hal etishda sun'iy intellektidan foydalanish loyihalari ishlab chiqilgan. Mazkur tizimlar oddiy huquqiy nizolar bo'yicha hujjatlarni tahlil qilish va qaror loyihalarini tayyorlashga xizmat qiladi. Yakuniy qaror esa inson sudyasi tomonidan qabul qilinadi. Bu yondashuv inson nazoratini saqlagan holda zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish imkonini beradi.

Yevropa Ittifoqida esa sun'iy intellektni sud tizimida qo'llashda inson huquqlari, odil sudlov va shaffoflik tamoyillariga alohida e'tibor qaratiladi. Sun'iy intellekt tomonidan tavsiya etilgan xulosalar tushunarli, tekshiriladigan va sudya tomonidan qayta baholanishi mumkin bo'lishi kerakligi ta'kidlanadi. Inson ishtiroki va nazorati sud qarorlarining qonuniyligi hamda adolatligini ta'minlashning asosiy sharti sifatida e'tirof etiladi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt sud tizimining samaradorligini oshirish, ortiqcha byurokratik jarayonlarni kamaytirish va ishlarni ko'rib chiqish muddatlarini qisqartirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Biroq u inson sudyaning kasbiy tajribasi, huquqiy tafakkuri, axloqiy qarashlari va adolatni ta'minlashdagi mas'uliyatini to'liq almashtira olmaydi. Shu sababli rivojlangan davlatlar tajribasida sun'iy intellekt mustaqil sudya emas, balki sudyaning intellektual yordamchisi sifatida qo'llanilmoqda.

Sun'iy intellekt sudya o'rnini bosa oladimi? Afzalliklari va huquqiy muammolari.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi sud tizimida yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirayotgan bo'lsa-da, uning inson sudyasini to'liq almashtira olishi masalasi huquqshunoslar, sudyalar, dasturchilar va olimlar o'rtasida bahsli masala bo'lib qolmoqda. Bir tomondan, sun'iy intellekt katta hajmdagi ma'lumotlarni qisqa vaqt ichida qayta ishlash, qonunchilik va sud amaliyotini tezkor tahlil qilish, o'xshash ishlarni aniqlash hamda sud qarorlarini tayyorlashda yordam berish imkoniyatiga ega. Ikkinchi tomondan esa, odil sudlov faqat huquq normalarini qo'llash bilan cheklanmaydi, balki insoniy qadriyatlar, axloqiy mezonlar, rahm-shafqat, vijdon va adolat tamoyillariga ham tayanadi. Aynan shu jihatlar sun'iy intellekt imkoniyatlarining chegaralarini belgilaydi.

Sun'iy intellektning eng muhim afzalliklaridan biri uning tezkorligi va aniqligidir. Inson sudyasi bir ishni ko'rib chiqishda ko'plab normativ-huquqiy hujjatlar, sud amaliyoti va boshqa

dalillarni o'rganishi uchun ma'lum vaqt sarflaydi. Sun'iy intellekt esa millionlab sahifalardagi huquqiy ma'lumotlarni bir necha soniya ichida tahlil qilishi, o'xshash sud qarorlarini topishi va sudyaga tavsiya shaklida taqdim etishi mumkin. Bu esa sud ishlarini ko'rib chiqish muddatlarini qisqartirish, ortiqcha qog'ozbozlikni kamaytirish hamda sud organlari faoliyati samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, sun'iy intellekt inson omili bilan bog'liq ayrim kamchiliklarni kamaytirishi mumkin. Jumladan, insonning charchashi, hissiy holati yoki e'tiborsizligi sababli yuzaga kelishi mumkin bo'lgan texnik xatolar sun'iy intellekt tizimlarida kamroq uchraydi. Shuningdek, bir xil turdagi ishlar bo'yicha yagona yondashuvni shakllantirish, sud amaliyotidagi tafovutlarni kamaytirish va huquqni bir xilda qo'llashga ko'maklashishi mumkin. Shu bilan birga, sun'iy intellektning imkoniyatlari qanchalik keng bo'lmasin, u inson tafakkuri va huquqiy ongini to'liq takrorlay olmaydi. Sud qarori chiqarishda guvohlarning xatti-harakati, ularning ruhiy holati, pushaymonligi, taraflarning munosabatlari va boshqa ko'plab omillar muhim ahamiyatga ega. Bunday holatlarni algoritmlar orqali to'liq baholash deyarli imkonsiz. Sun'iy intellekt mavjud ma'lumotlar asosida ishlaydi, biroq u insonning ichki kechinmalari yoki axloqiy qadriyatlarini anglay olmaydi.

Yana bir muhim masala — algoritmik tarafkashlik (algorithmic bias) hisoblanadi. Sun'iy intellekt qanday ma'lumotlar asosida o'qitilgan bo'lsa, uning xulosalari ham shu ma'lumotlarga bog'liq bo'ladi. Agar dastur noto'g'ri yoki biryoqlama ma'lumotlar bilan o'qitilgan bo'lsa, u ayrim shaxslar yoki ijtimoiy guruhlariga nisbatan adolatsiz tavsiyalar berishi mumkin. Bu esa qonun oldida tenglik va odil sudlov tamoyillariga zid keladi. Sun'iy intellektni sud tizimida qo'llash bilan bog'liq yana bir murakkab masala — yuridik javobgarlikdir. Agar sun'iy intellekt tavsiyasi asosida noto'g'ri qaror qabul qilinsa, buning uchun kim javobgar bo'ladi? Dastur ishlab chiquvchimi, uni joriy qilgan davlat organimi yoki ushbu tavsiyadan foydalangan sudyami? Mazkur savollarga ko'plab davlatlar qonunchiligida hali aniq javob mavjud emas. Shu sababli sun'iy intellektidan foydalanishning huquqiy chegaralarini belgilash dolzarb vazifa hisoblanadi.

Shuningdek, sud jarayonlarida foydalaniladigan ma'lumotlarning maxfiyligi va shaxsiy hayot daxlsizligini ta'minlash masalasi ham alohida e'tibor talab qiladi. Sud ishlarida fuqarolarning shaxsiy ma'lumotlari, tijorat siri yoki davlat siri bilan bog'liq axborotlar uchrashi mumkin. Sun'iy intellekt tizimlarida ushbu ma'lumotlarning saqlanishi va qayta ishlanishi ishonchli himoya mexanizmlarini talab etadi. Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt yaqin istiqbolda inson sudyasining o'rnini to'liq bosa olmaydi. Biroq u sudyaga yordam beruvchi samarali vosita sifatida sud amaliyotini tahlil qilish, hujjatlar bilan ishlash, sud qarorlari loyihalarini tayyorlash va sud ishlarini tezkor ko'rib chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli sun'iy intellekt va inson sudyasi o'rtasidagi hamkorlik modeli zamonaviy sud tizimining eng maqbul yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

O'zbekiston sud tizimida sun'iy intellektni joriy etish istiqbollari va huquqiy takomillashtirish yo'nalishlari. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida sud-huquq tizimini modernizatsiya qilish va raqamlashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda sud organlari faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, elektron sudlov tizimini rivojlantirish, fuqarolar uchun sud xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish hamda odil sudlovning ochiqligi va shaffofligini ta'minlash borasida izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur jarayonlar

kelgusida sun'iy intellekt texnologiyalarini sud tizimiga bosqichma-bosqich tatbiq etish uchun huquqiy va texnik zamin yaratmoqda. Hozirgi vaqtda O'zbekistonda elektron sud (E-sud) tizimi, sud hujjatlarining elektron aylanishi, videokonferensaloqa orqali sud majlislarini o'tkazish, elektron murojaatlar va sud qarorlarining elektron bazalarini yuritish amaliyoti yo'lga qo'yilgan. Ushbu tizimlar sun'iy intellektni qo'llashning dastlabki bosqichi sifatida baholanishi mumkin. Kelgusida mazkur platformalarga sun'iy intellekt asosidagi tahliliy modullarni integratsiya qilish sudlar faoliyatining samaradorligini yanada oshirish imkonini beradi.

Sun'iy intellektdan, avvalo, quyidagi yo'nalishlarda foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- sudga kelib tushayotgan da'vo arizalari va boshqa hujjatlarni avtomatik saralash
- ishlarni ularning toifasi va murakkabligiga qarab taqsimlash;
- amaldagi qonunchilik hamda sud amaliyotini tezkor tahlil qilish;
- o'xshash sud qarorlarini aniqlash va sudyaga tavsiya etish;
- sud qarorlari loyihalarini tayyorlashda texnik yordam ko'rsatish;
- sud statistikasi va sud amaliyotini tahlil qilish orqali tizimli muammolarni aniqlash.

Mazkur imkoniyatlar sudyalarning vaqtini tejash, ularning ortiqcha texnik yuklamalarini kamaytirish hamda ishlarni ko'rib chiqish sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, sun'iy intellektning sud qarori qabul qilishdagi roli faqat tavsiyaviy xususiyatga ega bo'lishi lozim. Yakuniy qaror chiqarish vakolati faqat sudyaga tegishli bo'lishi, chunki odil sudlovni amalga oshirish Konstitutsiyada mustahkamlangan mustaqil sud hokimiyatining asosiy funksiyasi hisoblanadi. Sun'iy intellektni sud tizimiga joriy etish jarayonida bir qator huquqiy muammolarni hal etish zarur. Birinchidan, sun'iy intellektdan foydalanishning huquqiy maqomi va chegaralari qonunchilikda aniq belgilanishi kerak. Qaysi hollarda undan foydalanish mumkinligi, qaysi bosqichlarda inson sudyasining bevosita ishtiroki majburiy ekani normativ-huquqiy hujjatlarda o'z ifodasini topishi lozim. Ikkinchidan, sun'iy intellekt algoritmlarining shaffofligini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Sudya va ish ishtirokchilari sun'iy intellekt qanday ma'lumotlarga asoslanib tavsiya berganini tushunish imkoniyatiga ega bo'lishlari kerak. Aks holda, qarorlarning asoslanganligi va adolatligiga nisbatan ishonch pasayishi mumkin. Uchinchidan, shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilish masalasi alohida e'tiborni talab etadi. Sud ishlarida fuqarolarning shaxsiy hayoti, sog'lig'i, mol-mulki va boshqa maxfiy ma'lumotlari mavjud bo'ladi. Shu sababli sun'iy intellekt tizimlarida axborot xavfsizligini ta'minlash xalqaro standartlar asosida yo'lga qo'yilishi zarur. To'rtinchidan, sun'iy intellektdan noto'g'ri foydalanish oqibatida yuzaga keladigan zarar uchun javobgarlik masalasini ham qonunchilikda tartibga solish zarur. Bu borada dastur ishlab chiquvchilar, tizim operatorlari va undan foydalanuvchi davlat organlarining huquq hamda majburiyatlarini aniq belgilash maqsadga muvofiq.

Mening fikrimcha, O'zbekistonda sun'iy intellektni sud tizimiga joriy etishda quyidagi takliflarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- sun'iy intellektdan foydalanishning huquqiy asoslarini belgilovchi maxsus normativ-huquqiy hujjatni ishlab chiqish;
- sun'iy intellektning sud qarorlarini mustaqil qabul qilishini emas, balki faqat tavsiyaviy funksiyasini qonunchilikda mustahkamlash;
- sud tizimi uchun xavfsiz va milliy ma'lumotlar bazasi asosida ishlaydigan sun'iy intellekt platformalarini yaratish;

- sudyalari va sud apparati xodimlari uchun sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha maxsus malaka oshirish dasturlarini joriy etish;

- algoritmlarning xolisligi va shaffofligini muntazam ekspertizadan o'tkazish hamda mustaqil audit tizimini yo'lga qo'yish.

O'zbekistonda sun'iy intellektni sud tizimiga joriy etish odil sudlov samaradorligini oshirish, sud ishlarini ko'rib chiqish muddatlarini qisqartirish va fuqarolar uchun qulaylik yaratishga xizmat qilishi mumkin. Biroq bu jarayon inson huquqlari, odil sudlov tamoyillari va sud hokimiyatining mustaqilligiga putur yetkazmagan holda, puxta huquqiy mexanizmlar asosida amalga oshirilishi zarur. Aynan shunday yondashuv zamonaviy texnologiyalar va huquq ustuvorligi o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydi.

Xulosa. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt texnologiyalari sud-huquq tizimini takomillashtirish, sud ishlarini ko'rib chiqish muddatlarini qisqartirish, huquqiy axborotlarni tezkor tahlil qilish hamda sud amaliyotining yagona yondashuvini shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Xalqaro tajriba shundan dalolat beradiki, sun'iy intellekt sud faoliyatining ayrim bosqichlarini avtomatlashtirishda samarali natija bermoqda. Biroq biror davlatda sun'iy intellekt inson sudyasining o'rnini to'liq egallagani kuzatilmaydi. Sud qarori nafaqat qonun normalariga, balki adolat, vijdon, insonparvarlik va axloqiy mezonlarga ham asoslanadi. Mazkur omillarni esa sun'iy intellekt to'liq baholay olmaydi. Shu sababli sun'iy intellektni mustaqil sudya sifatida emas, balki sudyaning intellektual yordamchisi sifatida qo'llash eng maqbul yondashuv hisoblanadi.

O'zbekistonda sud tizimini raqamlashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar kelgusida sun'iy intellekt texnologiyalarini bosqichma-bosqich joriy etish uchun qulay sharoit yaratmoqda. Biroq ushbu jarayonni amalga oshirishda algoritmlarning shaffofligi, shaxsiy ma'lumotlarning himoyasi, sun'iy intellektidan foydalanish chegaralari va yuridik javobgarlik masalalari qonunchilik darajasida aniq tartibga solinishi zarur. O'zbekistonda sun'iy intellektni sud tizimiga joriy etishda quyidagi takliflarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- sun'iy intellektidan sud tizimida foydalanishning huquqiy asoslarini belgilovchi alohida normativ-huquqiy hujjatni ishlab chiqish;

- sun'iy intellektning sud qaroriga ta'siri faqat tavsiyaviy xususiyatga ega bo'lishini qonunchilikda mustahkamlash;

- algoritmlar shaffofligi va xolisligini nazorat qiluvchi mustaqil ekspertiza tizimini yaratish;

- sud tizimi uchun milliy sun'iy intellekt platformalarini ishlab chiqish va ularning axborot xavfsizligini ta'minlash;

- sudyalari va sud apparati xodimlarining sun'iy intellekt texnologiyalari bo'yicha malakasini muntazam oshirib borish.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt yaqin kelajakda inson sudyasining o'rnini to'liq bosa olmaydi. Ammo u odil sudlov sifatini oshirish, sud tizimi samaradorligini kuchaytirish va fuqarolarga ko'rsatilayotgan yuridik xizmatlarni takomillashtirishda muhim innovatsion vosita sifatida xizmat qilishi mumkin. Shu bois kelgusida sun'iy intellekt va sud hokimiyati o'rtasidagi hamkorlikning huquqiy mexanizmlarini ishlab chiqish huquqshunos olimlar hamda qonun chiqaruvchi organlar oldidagi dolzarb vazifalardan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: "Yangi O'zbekiston", 2023.

- 1.
2. O'zbekiston Respublikasining "Sudlar to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-703-son, 2021-yil 28-iyul.
3. O'zbekiston Respublikasining "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-547-son, 2019-yil 2-iyul.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. PQ-4996-son, 2021-yil 17-fevral.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. PF-6079-son, 2020-yil 5-oktabr.
6. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi. Sud amaliyoti bo'yicha axborotnomalar va sud amaliyotini umumlashtirish materiallari. – Toshkent, 2023.
7. Ismoilov B., Hakimov A. Axborot texnologiyalari va huquq. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2022.

